

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

"מעל הארץ... מעל פני האדמה" (בראשית ח', ז' - ח')

שאלה מרכזית - ארץ או אדמה - יבשה או חרב

בפרשה זו מובאים ביטויים שונים: 'ארץ', 'פני כל הארץ', 'אדמה', 'פני האדמה'. וכן תיאורים שונים של מצב המים והאדמה האם הם 'יבשו' או 'חרבו', וצריך להבין מה משמעות ההבדלים הללו. נביא בצורת טבלה את האזכורים השונים:

יבשה \ חרב		ארץ \ אדמה	
פסוק ז'	"עַד יִבְשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ"	פסוק ז'	"מֵעַל הָאָרֶץ... מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה"
פסוק ח'	"כִּי מַיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ"	פסוק ח'	"וַיִּדְעַ נֹחַ כִּי קָלוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ"
פסוק ט'	"וַיִּדְעַ נֹחַ כִּי קָלוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ"	פסוק ט'	"וַיִּבְשֶׁת הָאָרֶץ"
פסוק י"ג	"וַיִּבְשֶׁת הָאָרֶץ"	פסוק י"ג	"וַיִּבְשֶׁת הָאָרֶץ"
פסוק י"ד	"וַיִּבְשֶׁת הָאָרֶץ"	פסוק י"ד	"וַיִּבְשֶׁת הָאָרֶץ"

הקדמה - משמעות הכינויים 'ארץ' ו'אדמה'

בפשטות נראה, שהמושג - 'אדמה' מבטא את העפר שנמצא בשכבה העליונה של כדור הארץ, ומשמש לגידולים וצמחים, בעוד שהביטוי - 'ארץ' משמש כביטוי כללי המתאר את כל כדור הארץ כמו שנאמר בפסוק הראשון: "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ" (בראשית א', א'), וכולל גם כל הדברים הכלולים בו, כמו שאומר 'רש"י': "ואת הארץ לרבות תולדותיה" (בראשית א', י"ד).

'ארץ' - כאשר אנו בודקים את הופעתם של הכינויים 'ארץ' או 'אדמה' מתחילת ספר 'בראשית' נמצא שברוב הפעמים מופיע הכינוי 'ארץ' ולפעמים הכינוי 'אדמה', ויש מקום לבדוק את סיבת השינויים הללו. לדוגמה, בפסוק: "ויאמר אלקים תדשא הארץ" (שם, שם, י"א), היינו מצפים שיהיה כתוב - 'תדשא האדמה' כי עיקר גידול הדשא הוא מהאדמה, אך הדבר מובן על פי פירוש 'רש"י' שאומר שם: "תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים", א"כ מובן שהכוונה לכל כדור הארץ, ולא לאדמה שממנה הם צומחים. ואמנם בפסוק שלאחריו נאמר: "ותוצא הארץ דשא עשב", וכאן שהפסוק מתמקד בדבר שמוציא את הדשא, היינו מצפים יותר שיופיע הכינוי 'אדמה' ובכל זאת מופיע הכינוי 'ארץ'. ואולי מפני, שלא רק האדמה עצמה היא הגורמת להוצאת הדשא, אלא כל כוחות הארץ שותפים ליצירה זו, וזה כולל דברים שונים הנמצאים בתוך האדמה כגון: מים, ומינרלים שונים, ואף מי תהום שמתחת לאדמה, ואף דברים שמעל האדמה כמו אור וחום ולחות, כולם שותפים ביצירת הדשא, ולכן נאמר בצורה כללית - 'ותוצא הארץ'.

'אדמה' - בפעם הראשונה בתורה מופיע כינוי זה בפסוק: "ויעש אלקים את חית הארץ למינה ואת בהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו" (שם, שם, כ"ה). ויש להבין את פשר השוני בין הכינויים: 'חית הארץ' מול 'רמש האדמה'. ואמנם 'אונקלוס' מתרגם את שניהם באותה הצורה - 'ארעא' במונח של 'ארץ', אך בכל זאת צריך להבין מדוע לגבי רמש נאמר - 'אדמה' ומסביר בעל 'העמק דבר' שהכינוי ארץ כולל גם את מקום היבשה וגם נהרות ואגמים, ואילו אדמה הוא רק מקום היבשה, ומכיוון שישנם כמה רמשי מים הכלולים בבריאת שרץ המים, לכן דייק כאן 'רמש האדמה' כי מדובר רק על רמשי האדמה ולא על רמשי המים.

ואין לומר ש'אונקלוס' אינו מבדיל בין שני הכינויים הללו, שהנה בפסוק: "ואדם אין לעבד את האדמה" (שם, ב, ה'), הוא מתרגם - 'אדמתא' ולא 'ארעא'. וצריך להבין, מדוע את הכינוי 'אדמה' הוא מתרגם לפעמים 'ארעא' ולפעמים 'אדמתא'. ואולי, ניתן לומר, שכאשר הכוונה לכל שכבת האדמה לכל עומקה, הוא מתרגם 'ארעא' כמו בכינוי 'רמש האדמה' שהכוונה לכל הרמשים הנמצאים גם בעומק האדמה, אך בפסוק זה שנאמר בו - 'ואדם אין לעבד את האדמה' שהאדם עובד רק את החלק העליון של האדמה לכן מתרגם 'אדמתא'. וכמו שמובא בפסוק הבא: "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה", שמופיע כאן הכינוי - 'פני האדמה' וזה ברור שהכוונה לחלק העליון של האדמה לכן מתרגם 'אדמתא'.

מובן נוסף לכינוי 'ארץ' - ניתן גם לומר, שבכינוי - 'ארץ' משתמשים לאו דווקא לכל כדור הארץ, אלא גם לשכבה הסלעית שמתחת לשכבת האדמה, וכמו שמובא בפסוק: "לרקע הארץ על המים כי לעולם חסדו" (תהילים קל"ו, ו'), ויש המסבירים שהכוונה ללחות הטקטוניים שצפים על גבי נוזל שנמצא בליבת כדור הארץ. ונראה להסתייע בזה בדברי 'אור החיים' הקדוש בפרשת 'קרח' שם נאמר: "ותבקע האדמה אשר תחתיהם... ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם..." (במדבר ט"ז, ל"א - ל"ב). והוא שואל שם, שלכאורה ישנה כפילות בדברים אלו, וכן מדוע פעם מוזכרת 'האדמה' ואח"כ 'הארץ' ומסביר: "ואולי כי לא היה שם פה הארץ במקום דריסת רגליהם, לזה נבקעה האדמה אשר היו עומדים עליה, ונזדמן שם פה הארץ ונפתח, ולזה כנגד המקום שהיו עומדים בו אמר ותבקע האדמה, וכנגד פי הארץ אמר ותפתח הארץ וגו'", ומשמע מדבריו, שהאדמה זה החלק העליון שעליו עומדים האנשים, ואילו הארץ זה החלק התחתון שמתחת לאדמה.

הסבר הכינויים השונים שבפרשת המבול - לאחר ההקדמה דלעיל, נחזור לפרשת המבול, ונראה שהמים יכולים להיות בארבעה מקומות כפי שמופיעים בפרשה, והבאנו בטבלה לעיל: 'מעל פני האדמה' - שזה המקום החיצוני ביותר, שרואים את המים בעין. 'פני האדמה' - הם הפנים של האדמה, כלומר השכבה העליונה של האדמה. 'מעל הארץ' - החלק התחתון של שכבת האדמה שנמצאת מעל השכבה הסלעית של כדור הארץ. 'הארץ' - החלק הסלעי שמתחת לאדמה.

רעיון מרכזי - הסבר הדברים קשור לרעיון המרכזי שהעלנו במאמר אחר תחת הכותרת: "מטרת שליחותם של העורב והיונה", והיה בנוי על מספר יסודות ונחזור עליהם בקצרה:

א. סיבת המבול ומטרת השהייה בתיבה - הסיבה העיקרית למבול היתה החמס, שבני אדם לא הסתפקו במה שה' נתן להם אלא חמסו מאחרים, וה' רצה להרגיל אותם, שלא להיזקק למזון מידי אחרים, אלא רק מידי הקב"ה. וכיצד עשה זאת? ה' פעל כאן בצורה הפוכה, לא למנוע מהם לקחת מאחרים, אלא דווקא ההיפך, שנה שלימה שיקבלו רק מאחרים. ולכן הסמיך אותם לשולחנו של נח, ועל ידי זה

ייהפך להם השעבוד הזה ליצור אנוש לדבר בלתי נסבל, עד שבעצמם ירצו להפסיק זאת, כפי שהיה לבסוף עם היונה, שהביעה את רצונה לקבל את מזונה מה' ולא מבן אדם.

ב. מטרת שליחת העורב והיונה - כל עניין שליחת העורב והיונה היה בכדי לבדוק, האם לאחר שנה בתיבה, שבה בעלי החיים קיבלו את מזונם מבן אדם, הפנימו בעלי החיים את העיקרון הזה, שאין להסתפק אלא אך ורק במזון שה' נתן לנו.

ג. "לראות הקלו המים" - המים במבול מבטאים את הדין הקשה שבא לעולם, עקב כך שחמסו את מזונם מאחרים. ולכן, נח רוצה לדעת האם האנשים ובעלי החיים בתיבה תיקנו כבר במקצת פגם זה, וממילא הדין עליהם נהיה יותר קל. וזו המשמעות של בקשתו: "לראות הקלו המים מעל פני האדמה", כלומר האם הדין והעונש שבאו לידי ביטוי ע"י המים, נהיו קלים יותר. ועל פי זה לדעת, האם דרך החינוך והתיקון שלהם מתקדמים בכיוון הנכון, ובאיזו מידה עליו להמשיך את חינוכם לתיקון הפגם.

וכוונתו לא היתה כלל בכדי לדעת, האם מפלס המים הגשמיים ירד במקצת, בכדי שיוכלו כבר לצאת מן התיבה. כי בכדי לדעת זאת, היה יכול להסתכל החוצה ולהביט מסביבו. מה עוד, שנח ידע שכבר חסרו המים, מזה שהתיבה נחה על הרי אררט, ולאחר מכן אף נראו ראשי ההרים. אלא הוא רצה לדעת האם בעלי החיים כבר מוכנים לקבל מזונם רק מאת ה', ולכן היה צריך לשלח את העורב והיונה, לראות האם יעדיפו להישאר בחוץ ולקבל מזונם מה', או לחזור לתיבה ולהמשיך לקבל את מזונם מבן תמותה.

ד. "וידבר אלקים אל נח... צא מן התיבה" - אמנם, לדעת מה בלב כולם, ועד כמה הם תיקנו עצמם, את זאת נח לא יכול לדעת, כי הם דברים שבלב. הוא כן יכול לדעת רק אם - 'קלו המים', כלומר, אם יש קצת תיקון. ולכן, גם לאחר שנודע לו שיש קצת תיקון, הוא אינו יוצא מן התיבה, עד שה' אומר לו לצאת, כי רק ה' יודע מתי הגיעו לגמר התיקון.

מקור מי המבול שבהם נידון העולם

מי המבול שבהם נידון העולם באו משני מקורות: א. ממעיינות תהום שהם המים הנמצאים מתחת לארץ, כנאמר לעיל - 'רוקע הארץ על המים'. ב. מארובות השמים שנפתחו, כנאמר: "ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה וארבת השמים נפתחו" (בראשית ז', י"א).

ואולי מופיע כאן הכינוי - 'תהום רבה', כי לפעמים מצטברים מים גם בעומק האדמה אך מעל השכבה הסלעית, וגם הם מכונים - 'מי תהום'. אך כאן שכתוב - 'תהום רבה' אולי זה מחזק את דברינו שהכוונה למי התהום שמתחת לשכבה הסלעית של כדור הארץ. וכן משמע בדברי 'מלבי"ם' על הפסוק שאומר: "גם נבקעו תהומות ע"י רעשים שנתהו בבתן הארץ ששם תמיד **אש בוער** כנודע מההרים המריקים אש והרתיחו את המים שבתהום, וכשנתרחבו המים ע"י האש בקעו את הארץ ועלו למעלה, וע"כ אמרו חז"ל שהיו המים רותחים שהם מי התהומות כמו המעיינות החמים הבוקעים מבטן האדמה גם היום".

שלבי הייבוש המראים על שלבי החזרה בתשובה ותיקון החטא

ומי הדין הללו שטפו ונספגו בכל ארבעת המקומות שהוזכרו בתורה: מעל פני האדמה, פני האדמה, מעל הארץ, ובארץ. והייבוש של המקומות הללו מבטא את תיקון החטא על פי הפירוט הבא: 'מעל פני האדמה' - התייבשות המים מעל פני האדמה, מבטאת את תיקון החטא בצורה החיצונית בלבד הנגלית לעין. 'פני האדמה' - התייבשות המים הספוגים ב'פני האדמה', שהם החלק העליון של האדמה, מבטאת את תיקון החטא בצורה קצת יותר פנימית. 'מעל הארץ' - התייבשות האדמה שמעל הארץ, מבטאת תיקון החטא בצורה עוד יותר פנימית. 'הארץ' - ואילו התייבשות הארץ עצמה, מבטאת את התיקון הפנימי הסופי.

שלוש דרגות ייבוש - 'קלו המים' - שמפלס המים קצת ירד, אך עדיין נראים מים על פני האדמה. 'יבשו המים' - אין מים בעין, אך עדיין ישנה לחות של מים באדמה. 'חרבו המים' - יבוש מוחלט של המים, שאין כל לחות. האדמה והארץ מסמלים את הבריאה כולה בחיצוניותה ובפנימיותה, ואילו המים במצביו השונים מסמלים את מצב מידת הדין שחל על הבריאה. ובכל חלק מחלקי האדמה, יכולים להיות שלוש דרגות של מצב המים כלומר הדין.

הסבר הפסוקים על פי הרעיון המרכזי

בפסוק ז', נאמר על העורב שיצא ושב: "עד יבשת המים מעל הארץ", לומר שהעורב לא מיהר להתחנך, אלא היה בהתלבטויות עד סיום השלב השלישי, משני ההיבטים: גם המים רק יבשו ולא חרבו, וגם מעל הארץ ולא שבתוך הארץ, והעורב לא הגיע לתיקון שלם.

ולכן, **בפסוק ח'** מובא, שנח שולח את היונה לראות האם סיימו לתקן לפחות את השלב הראשון משני ההיבטים: "הקלו המים מעל פני האדמה", כלומר - האם הדין הוקל אפילו במידה הקלה ביותר ובצורה החיצונית ביותר.

בפסוק ט' מובא: "ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה... כי מים על פני כל הארץ". מתברר, מעצם זה שהיונה מוכנה לעוף למרחק ולחפש מזון, שאמנם השלב הראשון תוקן ואין מים על פני האדמה במצב החיצוני ביותר שלה, אך עדיין הדין שולט על פני כל הארץ שהיא האדמה שעל הארץ והיא מוגדרת כפני הארץ. כלומר, שכבר לא נראים מים מעל האדמה, אך האדמה שמעל הארץ עדיין ספוגה במי הדין, והשלב הפנימי יותר עדיין לא תוקן.

בפסוק י"א, כאשר היונה חוזרת לעת ערב ועלה זית בפיה, כבר יודע נח שתיקון העולם התקדם בשלב נוסף, כי קלו המים שהיו ספוגים באדמה שמעל הארץ. כלומר, עדיין האדמה היתה ספוגה במים אך במידה פחותה יותר, כפי שנאמר: "וידע נח כי קלו המים מעל הארץ". כלומר השלב הראשון משני ההיבטים הסתיים, והתחיל כבר השלב השני, שבו כבר קלו המים (עדיין לא התייבשו) גם מעל הארץ והכוונה לאדמה שמעל הארץ, כלומר כבר החל התיקון גם של השלב הפנימי יותר.

בפסוק י"ג, מתארת התורה: "חרבו המים מעל הארץ", כלומר, שהסתיים התיקון של השלב השני משני ההיבטים, כי חרבו המים בצורה סופית מעל הארץ, אך עדיין צריך לחכות בתיבה עד סיום השלב השלישי. אמנם נח עצמו לא יכול לדעת מה בפנימיותם של האנשים ובעלי החיים, והוא יכול לראות רק את הצד החיצוני כלומר תיקון השלב הראשון, ולכן נאמר עליו שהוא רואה: "והנה חרבו פני האדמה", כלומר שהחלק החיצוני ביותר הנראה לעין אדם התייבש לגמרי.

בפסוק י"ד, מספרת התורה שכבר החל התיקון של השלב השלישי: "יבשה הארץ". בשלב זה כבר הארץ עצמה בפנימיותה יבשה. אמנם לא מופיע הביטוי "חרבה הארץ", שאז היה סיום סופי של תיקון החטא בצורה מושלמת משני ההיבטים, אך אפשר להבין, שה' לא דורש מצב מושלם בצורה מוחלטת, ומוכן לקבל גם תיקון ששואף לשלימות. ולכן אחרי שלב זה אומר לו ה': "צא מן התיבה".

הקדשה - הגיליונות והלימוד של השנה מוקדשים לע"נ לומדי הכולל: ר' אריה בן ר' יהושע גוטליב ז"ל. ר' משה חיים בן שרגא פייבל הלוי שוורץ ז"ל. ר' אברהם הכהן בן חנום ז"ל. ולע"נ ר' אדמונד רפאל בן ז'היה.

הסיעורים מתקיימים בצית הכנסת הניכר היסודות - רח' מנחת שלמה 3 גני הדך פתח תקוה

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת עירובין. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון במייל, גם צמהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net